

Eski Harfli Mühendislik Dergileri

Cüneyd OKAY*

OSMANLI DEVLETİ'NDE 1831'de *Takvim-i Vekayi*'in yayım hayatına atılmasıyla beraber yeni bir döneme girilmiş oluyordu. Resmî bir kimlik taşımasına karşılık Türk basın hayatında önemli bir fonksiyon üstlenen ve yerine getiren *Takvim-i Vekayi*'i ilk gayıresmî gazete olan *Ceride-i Havadis* takip eder. 1860'ların sonlarına doğru gazetelerin yanında çocuk ve kadın dergilerinin de aralarında bulunduğu değişik alanlarda ihtisaslaşmaya/yoğunlaşmaya giden yayınlar da görülmeye başlar. Pozitif bilimler ve teknik de bu alanlardan biridir. *Mecmua-i Fünun* ve *Mecmua-i Ulum* ondokuzuncu yüzyılda neşredilen bu tarz süreli yayınların başında gelir. Zaman içinde bu süreli yayınlar içinde ihtisaslaşma çabaları belirginleşmiş ve daha dar alanları kapsayan dergiler yayın hayatına atılmışlardır.

Türkiye'de modern anlamda mühendislik eğitimi onsekizinci yüzyılda başlamasına karşılık, yalnızca bu alanı içine alan ihtisas yayınları için yirminci yüzyılı beklemek gerekecektir. Meşrutiyet'in yeniden ilanı ile beraber (10 Temmuz 1324/23 Temmuz 1908) ortaya çıkan "hürriyet" atmosferi bütün alanlarda olduğu gibi bilim ve yayın dünyası üzerinde de büyük bir rahatlama sağlamıştı. İşte bu hür "ortam" kısa süre içinde çok sayıda siyasal parti ve sivil toplum örgütünün kurulmasına imkan sağlamış, bu çerçevede basının üzerindeki sansürün kalkmasıyla da gerek bu sivil toplum örgütleri ve siyasal partiler, gerekse de bireyler kendi görüşlerini yaymak amacı ile gazete ve dergi yayımlamaya başlamışlardır. Bilhassa Meşrutiyet döneminin (1908-1918) ilk beş senesi içinde yayın hayatına atılan kısa veya uzun ömürlü süreli yayınlar yüzlerle ifade edilebilecek bir sayıya ulaşmaktadır.

Bu atmosfer içinde mühendislerin bir bölümü de örgütlenmelerini tamamlamışlar ve kendi süreli yayınlarını çıkarmaya başlamışlardır. Bu ma-

* Araştırmacı yazar.

kaleye konu olan dönemde (yeni harflerin kabulü olan 1 Kasım 1928'e kadar) içerikleri, kapsamaları, amaç ve biçimleri birbirinden farklı mühendislik dergileri yayımlanmıştır. Bu çerçevede, bir derginin "mühendislik" dergisi sayılması; isminde bu kavramın geçmesi ya da adında bu ibare bulunmamakla beraber yayıncılarının muhtevasının mühendislikle doğrudan ilgisi olması kaydı ile (çeşitli dergilere dağılmış mühendislik makaleleri tabii olarak bu çalışmanın dışında kalmaktadır). Bu tarife uyan dergiler¹ *Genç Mühendis* (1909), *Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti Mecmuası* (1909), *Mühendis Mektebi Mecmuası* (1922), *Fen Âlemi* (1925), *Türk Mühendisler Ocağı'nın Fen Mecmuası* (1925), *Mühendis Mektebi Mecmuası* (1927)'dir. Bu dergiler; hem mühendislik alanında yaşanan gelişmeleri, hem de mühendislerin muhtelif şekildeki örgütlenmelerini, toplumun ve iş dünyasının değişik kesimlerinin mühendislikle olan bağlantılarını ortaya koyması bakımından dikkate değerdir.

Dergilerden *Mühendis Mektebi Mecmuası*² adını taşıyan ikisi (1922 ve 1927) doğrudan Yüksek Mühendis Mektebi (Mühendis Mekteb-i Âlisi/İstanbul Teknik Üniversitesi)'nin yayın organı durumundadır. Dolayısı İstanbul Teknik Üniversitesi'nin tarihsel gelişimi ve Türk modernleşmesine gerek bilim ve gerekse uygulama açısından nasıl bir katkı yaptığının ortaya konması bakımından büyük bir önemi haiz olan birincil kaynaklar konumundadır. Dergilerden üçü, mühendislikle (biri, aynı zamanda mimarlıkla da) ilgili Türkiye'de öncü konumunda olan meslekî/sivil örgütlenmelerin yayın organlarıdır. Bunlardan ilki Osmanlı Mühendis İktisat Cemiyeti'nin yayın organı olan *Genç Mühendis*, diğerleri de Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti'nin dernekle aynı adı taşıyan *Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti Mecmuası* ve yine dernekle aynı isme sahip *Türk Mühendisler Ocağı'nın Fen Mecmuası*'dir. *Fen Âlemi* ise bir akademisyen mühendis tarafından bireysel çabalar sonucu çıkarılan bir dergi olmakla beraber gerek şekil ve gerekse muhteva bakımında dikkate değer bir süreli yayındır.

Genç Mühendis

Mühendislikle ilgili ilk öncü meslek örgütlenmelerinden biri olan Osmanlı Mühendis İktisat Cemiyeti, yine bir başka alanda, mühendislik üzerine bir süreli yayın çıkartma konusunda da öncü kuruluşlardan biri ol-

1 1925'te yayımlanmaya başlayan *Demiryollar Mecmuası* yeni harflerin kabul edilmesinden sonra da yayın hayatına devam eden bir süreli yayındır. İlgili alanının ağırlıklı olarak demiryollarıyla sınırlı kalması ve akademik mühendislik yayını yapmaması açısından çalışma dışı bırakılmıştır.

2 Aynı adı taşıyan iki dergi hakkında ayrıntılı bilgi için aşağıda gerekli açıklamalar verilmiştir.

muştur. *Genç Mühendis* 1 Kânun-ı Sâni 1324/14 Ocak 1909 tarihli ilk sayısı ile yayın hayatına atılır. “Müdür ve sermuharri” Hasan Rasim ve “müessisleri: Mühendis Mektebi İktisat Cemiyeti” (ilerleyen sayılarda derneğin adı *Osmanlı Mühendis İktisat Cemiyeti* olacaktır) olan dergide “Onbeş günde bir neşrolunur fennî, riyazî, içtimaî mecmuadır” ibaresi bulunmaktadır (yirmibeşinci sayıdan başlayarak ayda bir yayımlanacaktır). Nüshası yirmi para olan derginin ilk sayısı sekiz, sonraki sayıları zaman zaman dört, sekiz, oniki, onaltı ve yirmi sayfa olarak yayımlanmıştır. “Sahib-i imtiyaz”ı Ayın. Hüsnü olan mecmua Hürriyet Matbaası’nda basılmaktadır. İlerleyen sayılarda müdürlüğü Hüseyin Hilmi, Osman Nuri de üstlenmiştir. Dergi Necm-i İstiklal Matbaası ve Mahmud Bey Matbaası’nda basılmıştır. İlk elli sayısı el yazısı ile basılan *Genç Mühendis* ellibirinci sayısından itibaren matbaa hurufatıyla yayımlanmıştır. Adresleri İstanbul’da Ferruh Bey Hanı’nda 25 numaralı Püsküllü Bela İdarehanesi, Nur-ı Osmaniye’de Şark Sokağı’nda Hürriyet Matbaası ve Tavukpazarı’nda Hürriyet Matbaası’dır. “Mesleğimize muvafık âsar, maalmemnuniye kabul olunur” cümlesiyle gerek öğrencileri ve gerekse ülkenin farklı yerlerinde hatta zaman zaman yurtdışında görev yapan mühendisleri de yayın yapmaya teşvik etmiştir. Dergide yer alan imzalardan bunu başardığını görmek mümkündür. Özellikle Mühendis Mektebi öğrencilerinden Mehmed Misbah çok sayıda yazısı ve problem çözümleriyle mecmuanın yazar kadrosu içinde kendine yer bulabilmiştir. Bunun dışında genel olarak yazar kadrosuna bakıldığında Mühendis Mektebi Müdürü Refik [Fenmen] başta olmak üzere okulun öğretim elemanı kadrosundan farklı isimler göze çarpmaktadır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki *Genç Mühendis* gerek mizanpaj, gerek baskı ve gerekse genel anlamda dergicilik açısından bakıldığında eski harfli mühendislik dergileri içinde en başarısız olanıdır. Birçok yazı imzasız çıkmış, tefrika halinde yayımlanan makalelerin bir kısmına imza konulurken aynı yazıların bir bölümü imzasız yayımlanmıştır. “Falanca sayıdan mabâd” şeklinde not düşülen makalelerin belirtilen sayılarda başlangıçları bulunmamaktadır. Dergi zaman zaman dört sayfa olarak çıkmış ve bu sayıların bir bölümünün tamamı tek bir makaleden meydana gelmiştir. Gelen yazılara göre herhangi bir kurala tabi olmadan sayfa sayıları sürekli değişmiştir. Gerek el yazısı ile basılmış olması gerekse baskı kalitesinin bozukluğu derginin okunmasını oldukça güçleştirmektedir. Bütün bu özellikleriyle dergi tam anlamıyla “amatör” bir görünüm sergilemektedir. Hatta bu “amatörlük” o derecededir ki *Genç Mühendis* yaz aylarında yayımlanamamasını okuyucularına sorumlu müdürün “memleketine gitmesi” ve zaman zaman doğan gecikmelerin de dergiyi çıkaran Mühendis Mektebi öğrencilerinin imtihanları

dolayısı ile dergiye vakit ayıramamaları olarak açıklamaktadır. Buna karşılık kütüphanelerde bulunan altmışiki nüshasıyla eski harfli mühendislik dergileri içinde en uzun ömürlü olanı da yine *Genç Mühendis* olmuştur.

Yayımlanan yazıların içeriği incelendiğinde derginin genel olarak mühendislik eğitimi alan öğrenciler için bir çeşit yardımcı ders dergisi olmayı ve mühendisliğin çeşitli alanlarında çalışan kişileri yeni icat edilen usuller ve teknolojik gelişmelerden haberdar etmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Konular inşaat, elektrik ve makine üzerinde yoğunlaşmaktadır. İleride diğer bütün mühendislik dergilerinde görüleceği gibi *Genç Mühendis* de sürekli olarak okuyucularından abone olmalarını istemekte, büyük fedakârlıklarla yayın hayatına devam edebildiğini, bunun sürmesi için ise abone kaydının artmasını adeta yalvararak istemektedir. Dergide yayımlanan reklam ya da ilanlar yine meslekten olanlara yöneliktir. Yayıncı *Osmanlı Mühendis İktisat Cemiyeti*'nin yayınları arasında çıkan Ali Haydar Bey'in *Kârgir Köprüler* ve Mühendisi Mektebi Müdürü Refik [Fenmen] Bey'in *Elektrik Tatbikatı* başlıklı kitapları bu çerçevede zikredilebilir. Mühendis Mektebi talebesinden Mehmed Said Efendi'nin *Müsellesat-ı Küreviyye* adlı kitabının ilanı hem bir öğrencinin bilimsel bir kitap yazmış olması, hem de bu kitaba kendi hocalarının kitaplarıyla beraber reklamının yapılacak kadar değer verilmesi bakımından dikkate değerdir.

Burada kısaca mühendislik alanında ilk sivil örgütlenmelerden biri olan aynı zamanda *Genç Mühendis*'in yayıncısı *Osmanlı Mühendis İktisat Cemiyeti* hakkında bilgi vermekte fayda var. İlk olarak *Mühendis Mektebi İktisat Cemiyeti* adıyla kurulan derneğin amacı, meslek mensupları arasında tanışma, güven ve dayanışmayı arttırmak, özellikle *Mühendis Mektebi* öğretim kadrosu ve öğrencileri arasında para toplayarak bir şirket kurmak ve bu şirket vasıtasıyla ileride birikecek sermaye yardımıyla Osmanlı mühendislerinin faydalı işler yapmasını temin etmektir. 1912'de 54'ü mühendis ve 48'i öğrenci olmak üzere toplam 102 üyesinin olması meslek örgütlenmesi ve dayanışması bakımından üzerinde durulması gereken bir konudur.

Elli birinci sayıdan itibaren matbu harflerle yayımlanmaya başlaması derginin mizanpaj ve baskı kalitesinde olumlu yönde değişikliklere yol açmıştır. Kapakta yine el yazısı ile *Genç Mühendis* yazmakla beraber, başlığın çevresi mühendislikle ilgi muhtelif malzeme ile zenginleştirilmiş ve görsel bakımdan daha çekici hale getirilmeye gayret edilmiştir. Bu sayıyla beraber yazar kadrosunda da önemli değişiklikler olmuş ve başta dönemin ünlü isimlerinden mimar Kemaleddin ve eski Nafia Nazırı Hulusi Beyler olmak üzere kamu kuruluşlarında üst düzey mühendislik görevlerinde bulunan kişiler de yazar olarak mecmuada yer almaya başlamıştır. Yenilenen sayıla-

rında *Genç Mühendis* problem çözümlerini ve birtakım teknik makaleleri bir tarafa bırakıp ağırlıklı olarak uygulamalar üzerinde durmuş ve bu uygulamaları fotoğraflarıyla beraber okuyucusuna sunmuştur. Bu çabalarla her bakımdan okunabilir bir hale gelen *Genç Mühendis*'in Temmuz 1914 tarihli altmışikinci sayısında yer alan "Samsun Sivas Demiryolu" yazısının sonunda "bitmedi" ibaresi bulunmakla beraber dergi bu sayısı ile yayın hayatına veda etmiştir.

Osmanlı Mühendis Mimar Cemiyeti Mecmuası

Meşrutiyet döneminin diğer bir süreli yayını Osmanlı mühendis ve mimarlarını bir çatı altında toplamayı amaçlayan ve devrin önde gelen kişilerini biraraya getiren *Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti*'nin dernekle aynı adı taşıyan *Osmanlı Mühendis Mimar Cemiyeti Mecmuası*'dır. Künyesinden "Ulum-ı riyaziyye ve hikemiyye, fen, makine ve elektrik, ilmü'l-madin, umur-ı nafta, usul-i mimarî ve inşaatı-ı miyahiyeden bâhis risale-i mevkutedir" ibaresi bulunan derginin sorumlu müdürü Hendese-i Mülkiye Mektebi muallimlerinden Ali Haydar, sermuharriri ise yine aynı kurum muallimlerinden elektrik mühendisi Mehmed Refik [Fenmen] Bey'dir. İlerleyen sayılarda görülen yazı kurulu ise bu iki kişiye Ali Ziya Bey'in eklenmesiyle teşekkül etmiştir. Nüshası yüz para ve bir senelik aboneliği otuzbeş kuruş olan derginin adresi Bahçekapısı'nda Rasim Paşa Hanı olarak gösterilmektedir. Basım yeri ise Matbaa-i Ebüzziya'dır. Aylık olarak yayımlanan mecmua künyesinde belirtildiği gibi mühendislik ve mimarlığın değişik alanlarında makaleleri bünyesinde barındırmaktadır. Sayfa sayısı ise zaman zaman yirmidört, zaman zaman otuzikidir. Kendisinden önce yayımlanan ve yayını devam eden *Genç Mühendis*'e göre hem baskı kalitesi, hem muhteva, hem de yazar kadrosu açısından oldukça ileride bir süreli yayın olan *Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti Mecmuası*'nın ilk sayısı Teşrin-i Evvel 1325/Ekim 1909 tarihini taşımaktadır.

Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti son dönem Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminin en önde gelen mimarlarından Kemaleddin Bey'in mühendis ve mimarları bir çatı altında toplama girişimi üzerine kurulmuştur. Hulusi Bey'in başkanlığında kurulan, mimar Vedad, mimar Kemaleddin, Mahmut Şükrü [Işık] ve Mehmed Refik [Fenmen] gibi aynı zamanda Mühendis Mektebi'nde hocalık yapan kişilerin yönetiminde yer aldığı dernek ayrıntılı nizamnamesi ile de dikkat çekmektedir. Bu nizamnameye göre Cemiyet, mühendis ve mimarların haklarını korumayı, bayındırlık işleri ve mimarinin ilerlemesine çalışmayı, mimar ve mühendisler için bir merkez

oluşturmayı ve bu alanlarla ilgili bilimsel çalışmalar yapmayı amaçlamaktadır. Cemiyet ayrıca vereceği konferanslarla hem Mühendis Mektebi öğrencilerini, hem de konuyla ilgilenen kesimleri aydınlatmayı öngörmektedir. Nitekim Başkan Hulusi Beyin İstanbul'un su yolları üzerine verdiği konferans buna bir örnek teşkil etmektedir ve metni de dergide yayımlanmıştır.

Osmanlı Mühendis Mimar Cemiyeti Mecmuası künyesinde belirtildiği gibi mühendisliğin hemen her alanındaki muhtelif konulara sayfalarında yer vermiştir. Elektrik, inşaat, ulaştırma, su ve benzeri alanlardaki makalelerin yanında bu alanların tarihçelerine ve mühendislik eğitiminin farklı ülkelerdeki gelişimine ve o günkü durumuna yer vermesi açısından da üzerinde durulması gereken bir dergi olan *Osmanlı Mühendis Mimar Cemiyeti Mecmuası* kullandığı fotoğraf ve şekillerle de görsel bakımdan dönemin önde gelen yayınları arasında yer almaktadır. Diğer süreli yayınlarda da görülen "mühendisliğe dair asâr-ı münteşire" başlığı altında meslekî yayınların tanıtılmasına ilişkin köşe, bu derginin de üzerinde titizlikle durduğu ve bu yayınları okuyucularına tavsiye ettiği bir bölümü oluşturmaktadır. *Osmanlı Mühendis Mimar Cemiyeti Mecmuası* Eylül 1326/1910 tarihini taşıyan onikinci sayısı ile yayın hayatından çekilmiştir.

Mühendis Mektebi Mecmuası

Osmanlı Devleti döneminde son çıkan mühendislik dergisi *Mühendis Mektebi Mecmuası*'dır. Künyesinde "Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti naşir-i efkârı" ve "Mühendis Mektebi Talebe Teavün Sandığı tarafından onbeş günde bir neşrolunur meslek mecmuası" tanımlamaları bulunan derginin ilerleyen sayılarında Osmanlı Mühendis Mimar Cemiyeti ile ilgili bölüm kalkmış, ismiyle mütenasip olarak yalnızca Mühendis Mektebi ile bağlantılı hale gelmiştir.

İlk sayısı Milli Mücadele'nin son dönemlerinde Nisan 1338/1922'de yayımlanan onbeş günlük ve onaltı sayfadan müteşekkil derginin nüshası on kuruştur. "Her nevi hususat için Mühendis Mektebi'nden Mühendis Mektebi Mecmuası idare heyeti namına müracaat edilmelidir" ibaresinden de anlaşılacağı üzere dergi kendisinden önce çıkan emsallerine göre daha akademik bir platforma oturmayı amaçlamaktadır. Nitekim muhtevası incelendiğinde bu durum daha net bir biçimde görülmektedir.

Yazar kadrosunda Burhaneddin [Berken], Burhaneddin Ferid [Sezarar] Ahmed İhsan [İnan], Salih Murad [Uzdilek], Süleyman Sırrı, İbrahim Fikri gibi Mühendis Mektebi öğretim elemanlarının bulunduran mecmua bu kişilerin ilgi ve çalışma alanlarının da yoğunlukla işlendiği bir süreli yayının gö-

rünümündedir. Ağırlıklı olarak mühendisliğin inşaat, ulaştırma, makine ve elektrik alanlarının işlendiği çalışmalara yer veren *Mühendis Mektebi Mecmuası* yayınına Zaferden sonra da devam etmiş 1 Nisan 1339/1923 tarihli onsekizinci sayısıyla yayınına son vermiştir.

Genç Mühendis'ten on dört ve *Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti Mecmuası*'ndan oniki sene sonra çıkmasına rağmen *Genç Mühendis*'in ilk elli sayısı gibi matbu el yazısı olarak çıkmaktadır. En ibtidaî dergi olan *Genç Mühendis* bile çok önemli bir gelişme olarak duyurduğu matbaa harfleriyle basılma işini son oniki sayısında da olsa gerçekleştirebilmiş fakat *Mühendis Mektebi Mecmuası* kapakları da dahil olmak üzere el yazısı ile yayımlanmıştır. Az sayıda kullanılan görsel malzeme ve mizanpaj bakımından oldukça zayıf bir görünüm sergileyen *Mühendis Mektebi Mecmuası* Türkiye'deki ilk akademik mühendislik yayını olması, Milli Mücadele'nin zorlu zamanlarında yayınına devam edebilmesi ve Zaferden sonraki geçiş sürecinde de muhteva kalitesinden bir şey kaybetmeden yayımlanmasıyla kendisinden sonra gelecek olan dergilere öncülük etmiştir.

Fen Âlemi

Cumhuriyet döneminin ilk mühendislik dergisi *Fen Âlemi*'dir. Dergi mühendislik bilimlerinin yanında adından da anlaşılacağı üzere fen bilimlerine de yer veren bir süreli yayındır. "Müessisi: Elektrik Mühendisi-Müderris Mehmed Refik [Fenmen]" olan dergiye, kurucusunun damgasının vurulduğunu görmek mümkündür. Cumhuriyet'in ilanı ile hemen her alanda hızlı bir modernleşme sürecine giren Türkiye'de bilim, akademi ve basın dünyası ve bunların üçünün kesiştiği mühendislik dergiciliği de bu süreçten nasibini almıştır. Önceki senelerde *Mühendis Mektebi* müdürlüğünde de bulunmuş olan Mehmed Refik Beyin titiz çalışması sonucu ortaya hem muhteva, hem de görsel bakımdan oldukça kaliteli bir dergi çıkmıştır. Gerek kapaklarda, gerekse iç sayfalarda kullanılan resim ve diğer görsel malzemeler son derece net, okunaklı ve kaliteli basılmıştır. Künyesinde "Fennin terakkiyat ve tatbikatından bâhis aylık mecmuadır" ibaresi bulunan *Fen Âlemi*'nin ilk sayısı 1925 yılının Ocak ayında yayımlanmıştır. Nüshası 10 ve seneliği 150 kuruluş olan mecmuasının haberleşme ve yönetim adresi ise "İstanbul'da Yeni Posthane arkasında Reji Hanı numara 21" dir.

Derginin yazar kadrosunu Mehmed Refik Bey'in dışında *Mühendis Mektebi*'nin bir önceki nesil öğretim elamanlarının yanında, aynı okuldan ve İstanbul Darülfünunu öğretim kadrosundan isimler oluşturmaktadır. Bu çerçevede Kerim [Erim], Salih Murad [Uzdilek], Fikri [Santur], Darülfü-

nun Fen Fakültesi'nden Ali Hikmet, Tefik, Ömer Şevket [Öncel] gibi akademisyenlerin yanında kamuda üst düzey görev yapan mühendislerle değişik sanayi kollarında çalışan mühendislerin yazılarına da yer vermiş, bu şekilde uygulamaları da okuyucularına sunmuştur. Bu çerçevede Cumhuriyet çağdaşlaşmasının göstergelerinden olan yeniden planlanan şehirlerle ilgili altyapı ve ulaşım (tramvay-trolleybüs-otomobil) gibi konular başta olmak üzere haberleşme (telefon-telsiz-telgraf), inşaat (bina ve köprüler) ve benzeri başlıklar üzerinde durulmuştur. Büyük boy onaltı sayfa olarak yayımlanan *Fen Âlemi* Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı'nda basılmaktadır. Dergiyi kendisinden önce yayımlanan dergilerden ayıran bir diğer önemli özelliği ise, aldığı reklam ve özellikle de ilanlardır. İlk mühendislik dergilerinde nadiren reklama rastlanılırken kamu ilanları görmek mümkün değildir. Cumhuriyet'in kalkınma projesi çerçevesinde özellikle Nafia Vekaleti ve bağlı birimler sürekli olarak münakasa (eksiltme ihaleleri) ilanları vermektedirler. "Demir köprü, tahtezemin, lokomotif, parke taşı, silo tamiratu, evrak dolabı, el arabası, levazım-ı muhtelif, levazım-ı kırtasiye, demir hangar, mebani inşaatı, kalay, Demiryollar İnşaat ve İşletme Müdüriyet-i Umumi" ve benzeri konularda çok sayıda münkasa ilanı bulunmaktadır. Bu bağlamda dergi değişik alanlarda taahhüt işleriyle ilgilenen meslek erbabının da takip ettiği bir süreli yayının konumundadır. Dergide ayrıca AEG, Siemens, Carl Zeiss Jena, Burla Biradeler gibi önde gelen firmaların tam sayfa reklamları da yer almaktadır. Bu reklam ve ilan gelirleri sebebiyle her bakımdan maliyetli ve külfetli bir yayının olmasına rağmen *Fen Âlemi* diğer dergiler gibi sürekli olarak abonelerinden ricacı olmaz.

Fen Âlemi dördüncü sayısından itibaren Mehmed Refik'in "Amelî Makinecilik" kitabını forma forma ek olarak vermeye başlamıştır. Gerek *Fen Âlemi* ve gerekse diğer mühendislik dergileri zaman zaman mühendisliğin değişik alanlarında hesaplamalarda pratik olarak kullanılacak tabloları da sayfalarında ayrı birer ek olarak okuyucularına sunmuşlardır. *Fen Âlemi* 15 Kânun-ı Evvel/Aralık 1926 tarihli yirmidördüncü sayısı ile yayının hayatından çekilmiştir.

Türk Mühendisler Ocağı'nın Fen Mecmuası

Cumhuriyet döneminde yayım hayatına atılan diğer bir mühendislik dergisi de *Türk Mühendisler Ocağı'nın Fen Mecmuası*'dir. İdare merkezi İstanbul Galata'da Büyük Tünel Hanı'nda olan ve aylık yayımlanan derginin fiyatı 25 kuruştur. Senelik abonesi Türkiye için 300 kuruş olan *Türk Mühendisler Ocağı'nın Fen Mecmuası* Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı'nda

basılmaktadır. İlk sayısı Ağustos 1925 tarihini taşıyan dergi onsekiz sayfası Türkçe ve oniki sayfası Fransızca (*Revue Technique de l'Association des Ingénieurs Turcs*) olmak üzere iki dilde yayımlanmaktadır.

Dergi, adından da anlaşılacağı üzere *Türk Mühendisler Ocağı*'nin yayın organı durumundadır. Cumhuriyet'in ilanını takip eden günlerde 29 Aralık 1923'te kurulan *Türk Mühendisler Ocağı*, bu haliyle Cumhuriyet döneminin mühendislik alanında ilk meslek örgütlerindedir ve öncü konumundadır. Cemiyet ülkede bayındırlık ve sanayi alanlarında gelişmeyi, meslek mensupları arasında dayanışmayı arttırmayı, bilimsel neşriyatta bulunmayı ve siyasetle "katiyyen" uğraşmayarak bilimsel bir dernek olarak kalmayı amaçlamaktadır. Derneğe herhangi bir yüksek mühendislik okulundan mezun olan "Türk" mühendisler (mühendislik diplomalarını ibraz etmek şartıyla) üye olarak kabul edilmektedir. Dernek genel kurulu Turuk ve Maâbir, Maden Makine, Elektrik ve Sanayi-i Kimyeviyye olmak üzere beş asıl şubeye ayrılmıştır ki mühendisliğin Türkiye'de o dönemde nasıl algılandığı bakımından dikkate değerdir. *Türk Mühendisler Ocağı* sadece meslek erbabına değil düzenleyeceği konferanslarla umuma hitap etmeyi de amaçlamaktadır. *Türk Mühendisler Ocağı*'nin kurucu ve mensuplarına bakıldığında tamamına yakınının Avrupa'nın değişik mühendislik fakültelerinden mezun oldukları görülmektedir. Bu fakülteler arasında Berlin, Zürih, Lyon, Budapeşte, Brüksel, Lozan, Paris, Münih ve diğer Avrupa şehirlerindeki fakülteler bulunmaktadır. Kurucu üyelerin yalnızca ikisi İstanbul'daki Mühendis Mektebi'nden mezundur, ancak onlar da aynı zaman da Avrupa'daki mühendislik fakültelerinden diploma almışlardır. Bu görüntüsü ile dernek daha önce kurulan benzer örgütlenmelere hiç benzememekte ve aralarında herhangi bir akademisyenin olmaması dikkati çekmektedir. Yazı kurulu "aynı zamanda *Türk Mühendisler Ocağı*'nin heyet-i idaresi âzâsı bulunan İbrahim bin Ayad, Mehmed Said, Mustafa Azmi, Hüseyin Hüsnü, Ahmed Adnan Bey'lerden mürekkep" olan *Türk Mühendisler Ocağı'nın Fen Mecmuası* özellikle yabancı şirketlerin reklamlarını alan bir süreli yayın olmuştur. Dergi Teşrin-i Sâni-Kânun-ı Evvel/Kasım-Aralık 1925 tarihli üçüncü sayısı ile yayın hayatından çekilmiştir.

Mühendis Mektebi Mecmuası

Yeni harflerin kabul edilmesinden önceki döneme ait son mühendislik dergisi 1922'de yine aynı isimle yayınlan *Mühendis Mektebi Mecmuası*'dır. Bu dönemde onsekiz sayı yayımlanan dergi yeni harflerin kabul edilmesinden (1 Kasım 1928) sonra da yayını sürdürmüş ve toplam doksaniki sayılık

bir yayın hayatı olmuştur. Künyesinde “Mühendis Mektebi Heyet-i Talimiyesi tarafından her ayın ilk haftası neşrolunur meslekî mecmuadır” ibaresi bulunan dergi belki de yayın hayatına en geç başlamış olmasıyla gerek muhteva gerekse mizanpaj bakımından mühendislik dergileri içinde en kalitelisi ve en uzun ömürlüsü olmuştur. Nüshası yirmibeş kuruş ve senelik abonesi üç lira olan dergi Haydarpaşa Demiryollar Matbaası’nda basılmaktadır. Adres olarak “Gümüşsuyu Mühendis Mektebi” verilen *Mühendis Mektebi Mecmuası*’nın telefon numarası Beyoğlu 936’dır. Sorumlu müdürlüğünü Mahmud Refik’in yaptığı derginin diğer süreli yayınlarda görülmeyen bir özelliği aboneliğinin ancak ve sadece Haziran ayında başlatılmasıdır. *Mühendis Mektebi Mecmuası*, Türk mühendislik tarihinin gelişimi, mühendislik alanındaki yayıncılığın gösterdiği aşamaları ve özellikle İstanbul Teknik Üniversitesi’nin tarihi ve gelişimi konusunda ihtiva ettiği bilgiler bakımından üzerinde durulması gereken en önemli süreli yayındır.

Derginin yazı kurulu tamamen Mühendis Mektebi öğretim elemanlarından oluşmaktadır. Kurulda Burhaneddin [Sezarar], İhsan [İnan], Salih Murad [Uzdilek], Subhi [Tanıg], Fikri [Santur], Kerim [Erim] ve Yusuf Razi yer almaktadır. *Mühendis Mektebi Mecmuası* yayınlanma sebebini dünyada bilimin çok hızlı bir şekilde ilerlemesine ve bu ilerlemeden süreli yayınlar vasıtasıyla ilgilileri haberdar etmenin de gelişmenin bir göstergesi olduğuna, hatta akademik süreli yayın neşriyatının bilimsel ilerlemenin zorunlu bir neticesi olmasına bağlamaktadır. Özellikle ülkede inşaat ve bayındırlık alanında gösterilen yoğun faaliyet ve mühendisliğin farklı alanlarında gözlenen gelişmeler, teori ve bilhassa uygulama sahasında çalışanların kendi alanlarındaki ilerlemeleri takip etmelerini gerekli kılmıştır. O esnada Nafia Vekili olan ve Mühendis Mektebi’nin özerkleşmesi ve ileride İstanbul Teknik Üniversitesi’ne dönüşmesine zemin hazırlayacak önemli adımlar atma konusunda büyük çaba sarf eden Behiç [Erkin] Beyin teşvik ve katkılarıyla Mühendis Mektebi kendi adıyla bu boşluğu doldurmak için aylık bir süreli yayın çıkarmaya karar vermiştir. Dergi bir yandan gelişmiş ülkelerde mühendislik bilimlerinde teori ve uygulama alanlarında yaşanan yenilikleri duyururken diğer yandan da ülkede yoğun bir şekilde gözlemlenen bayındırlık çalışmalarını okuyucuya aktarmayı amaçlamaktadır. Bu maksatla ülkenin değişik yerlerinde çalışan mühendislerden bilgi ve yazı toplamayı öngörmektedir.

Mühendis Mektebi Mecmuası incelendiğinde ağırlıklı olarak inşaat mühendisliği ve uygulamalarının işlendiği makaleler göze çarpar. Zaman zaman mimarlık ve şehir plancılığı üzerine yazıların da yer aldığı dergide betonarme ve uygulamaları, köprüler ve yol yapımı ve bunların gerek yurt içi

gerek yurtdışı –zaman zaman oldukça kaliteli görsel malzemesi ile beraber- uygulamaları gibi alanlarda yazılar yayımlanır. Mühendislikle ilgili yurtdışında toplanan kongreler, yayımlanan akademik eserler, Türkiye’de basılan kitaplar hemen her sayıda geniş bir biçimde tanıtılırken mühendislik ve mimarlık hakkında çıkan kanunlar, kanunlarda yapılan değişiklik önerileri ve değişiklikler, Türkiye’ye ziyarette bulunan Avrupa’nın değişik ülkelerinden gelen mühendislerin bu ziyaretleri hakkında verilen genişçe malumat *Mühendis Mektebi Mecmuası*’nın muhtelif bölümlerini meydana getirmektedir.

Dergiyi yayımlayan kurum Mühendis Mektebi ve derginin adının da *Mühendis Mektebi Mecmuası* olması sebebiyle tabii olarak zaman zaman bu kurumla ilgili bilgiler de yer almaktadır. Okula kayıt şartları, okul hakkında çıkan kanun ve yönetmelikler, Mekteb’in “politeknik”e dönüştürülmesi için Ankara’da toplanan kongrenin tutanakları, akademik dönemin sonunda verilen mezunlar, okul matbaasının fiyat listesi ve yine öğretim elemanları tarafından yazılıp aynı kurum tarafından yayımlanan kitapların isimleri, fiyatları ve okulla ilgili değişik haberlerle İstanbul Teknik Üniversitesi’nin tarihî gelişimi açısından kayda değer bilgiler ihtiva etmektedir.

Mühendis Mektebi Mecmuası birinci yayın yılının sonuna doğru belirli çevrelere mektuplar göndererek bir çeşit “anket” yaptırır. Burada amaç değişik kesimlerdeki okuyucuların hangi beklentiler içinde olduğu, ne gibi eksiklerin bulunduğu ve bu eksiklerin giderilmesinde ne gibi çözüm tekliflerinin önerildiğini öğrenmektir. O dönem için oldukça gerçekçi, ciddi ve ileri bir uygulama olan bu ankete gelen cevapların tamamı Mühendis Mektebi öğretim elemanlarından oluşan yayın kurulunda objektif bir biçimde değerlendirilir ve yine “Mühendis Mektebi Mecmuası’nın Tekemmülü İçin İcra Kılınan Ankete Vürud Eden Cevaplar Üzerinde Heyet-i Tahririye’ce Yapılan Tedkikat ve Müzakeratın Neticesinde Dair Rapordur” başlığı altında yayımlanır ki benzer dergilerde görülmeyen bir uygulamadır. Belki de derginin diğer süreli yayınlara göre hem daha kaliteli hem de daha uzun ömürlü olmasını sağlayan bu ciddiyet ve hassasiyettir. Yukarıda da belirtildiği gibi yeni harflerin kabulünden sonra da yayımlanan *Mühendis Mektebi Mecmuası*, kurumun İstanbul Teknik Üniversitesi adını almasından sonra (1943) bu isimle yayın hayatını devam ettirir.

Yeni harflerin kabul edilmesine kadar yayımlanan eski harfli mühendislik dergileri gerek Türk mühendislik, mimarlık ve fen bilimleri tarihi, gerek Türk basın ve yayın tarihi, gerekse İstanbul Teknik Üniversitesi tarihi açısından birincil kaynaklar durumundadır. Yapılması gereken ilk iş Türkiye’nin değişik yerlerindeki kütüphanelere dağılmış, zaman zaman hatalı katalog-

lanmış, bir kısmı kötü kullanım ve bakımsızlık sebebiyle neredeyse kullanılamaz hale gelmiş olan bu dergilerin tamamını önce dijital ortama aktarmak; sonra da, gerek yine dijital ortamda, gerekse çıktı ve fotokopi yoluyla çoğaltarak kaybolmalarını önlemek ve kullanılabilir hale getirmektir. Bu sayede bugüne kadar –belki biraz da bu yüzden- hak ettikleri ilgiyi göremeyen eski harfli mühendislik dergileri üniversitelerdeki ya da üniversite dışındaki araştırmacılar tarafında ayrıntılı bir biçimde incelenebilir, haklarında yayınlar yapılabilir ya da buradan elde edilen bilgi ve bulgular başka araştırmalara zemin oluşturabilir. Bu çerçevede yalnız tarihçilerin değil özellikle meslekten mühendis olan araştırmacıların kendi branşlarının tarihini aydınlatmaları ve Türk bilim tarihine ışık tutmaları çok önemli ve gereklidir. Bu çerçevede maalesef Cumhuriyet’in erken dönemlerinde yayımlanan yeni harfli mühendislik dergileri de benzer akıbete uğramış ve bunların eksiksiz koleksiyonlarını bir kütüphanede bulmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Yukarıda önerilen çalışma mutlaka yeni harfli tüm mühendislik dergileri için de gerçekleştirilmelidir. Eski ve yeni harfli tüm mühendislik dergileri Türk bilim tarihine ışık tutacak araştırmacıları beklemektedir.

Engineering Periodicals in Ottoman Turkish

Cüneyd OKAY

Abstract

The engineering periodicals are substantial sources of information to grasp the developments in the area, to understand the changing positions of academic society in a specific period in question, to show the different applications of engineering in other fields, and to point out the scientific, social and even political consequences of those applications. The present study gives bibliographical information about the engineering periodicals in Ottoman Turkish (printed until 1928) and makes a general evaluation on their contents. In this respect the article aims at providing information about the primary sources to the researchers who will study the history of engineering and the development of engineering sciences. The article also pays attention to the engineering periodicals, which are in general ignored, and hence makes a contribution to the studies about the Turkish press history.